

Olohuoneen viestintäpolitiikkaa

MORLEY, David. *Television, Audiences & Cultural Studies*. Routledge, London and New York 1993. 325 sivua.

David Morley on Suomessa tunnetuimpia Birminghamin nykykulttuurin tutkimuskeskuksen 70-luvun tutkijoista. Viime vuosina hänen television vastaanottoa ja yleisöjä koskevat tarkastelunsa ovat meillä alkaneet kiinnostaa muitakin kuin tiedotustutkijoita.

Television, Audiences & Cultural Studies on työstetty Morleyn noin viidentoista vuoden aikana tuottamista artikkeleista ja tutkimuksista, jotka ulottuvat yhdessä Charlotte Brunsdonin kanssa aloitetusta *Nationwide*-projektista (1978) Morleyn parin vuoden takaisin artikkeleihin. Tähän väliin mahtuu artikkelipohjaisten lukujen ohella mm. muokattuja oteita *Nationwide Audiencesta* (1980, jatkossa NWA) ja *Family Televisionista* (1986). Näin kokoomateos tarjoaa katsauksen Morleyn tutkimustyön kehitykseen 70-luvun lopulta näihin päiviin.

Erityisesti ilahduttaa, että kokoelmaan on sisällytetty pitkätkö katkelma kauan sitten loppuunmyydyistä *Nationwide Audiencesta*. NWA:n kiinnostavasta 'reseptioaineistosta' katkelma ei tosin anna minkäänlaista käsitystä. Tutkimushan on suppeudestaan ja moneen kertaan keltaista ongelmistaan huolimatta hankkinut edelläkävijän aseman joukkoviestinnän yleisöjä ja vastaanottoa koskevan laadullisen tutkimuksen kentällä. NWA vaikuttaa relevantilta — ainakin olkukkomielessä — edelleenkin; se vedetään jatkuvasti mukaan keskusteltaessa, miten empiiristä vastaanottotutkimusta tulisi 'oikeoppisesti' tehdä. Monien kanta NWA:han kuitenkin pohjautuu toisen käden (kuten Fisksen) tulkintoihin, joiden

laajalle levittämiä 'väärinymmärryksiä' Morley johdantoluvussaan oikoo.

Morley luonnehtii tutkimustyönsä kehitystä kulkemiseksi "television asiaohjelmien ideologisen rakenteen erittelystä populaarin ohjelmiston laajemman kentän kautta kohti viestinnän yleisöjen kulutuksen ja uloskoodauksen moninaisia prosesseja" (s. 1). NWA:n luokka-asmaa korostaneen otteen jälkeen uloskoodauksen kontekstiksi on Morleylla vakiintunut perhe (so. kotitalous), jonka sukupuolistuneen valta- ja suhdeverkon puitteissa hän asettaa television ja nyttemmin myös uudempien sähköisten viestimien käyttöä koskevia kysymyksiä.

Morleyn mielestä perhe (kotitalous) viestinten keskeisenä 'kulutuspaikkana' on nähtävä yhteiskunnallisissa yhteyksissään yksikkönä, jonka kulutusprosesseissa mm. tuotetaan aina uudelleen jalkoa yksityiseen ja julkiseen. Siirtyminen tarkastelemaan viestintää perheen kontekstissa ei hänestä olekaan — toisin kuin monet arvostelijat esittävät — merkinnyt yhteiskunnalliseen valtaan ja ideologiaan liittyvien kysymysten unohtamista. Päinvastoin, paikantamalla tarkastelu 'kotikontekstiin' huomio kohdistuu yhteiskunnan rakenteistumiseen — siihen, miten yhteiskunnan rakenteet jatkuvasti uusinnetaan olohuoneiden katselukäytännöissä. Samalla ylitetään hedelmätön jako inhimillisen toiminnan mikrotason prosesseihin yhtäällä ja niistä ikään kuin riippumattomiin makrotason rakenteisiin toisaalla.

Morleyn teoksessa piirtyvä 'tutkimusmatka' on suuntautunut joukkoviestinnän (television) sanomien ja yleisön/vastaanoton 'tiedotusopillisemmasta' erittelystä joukkoviestinten kulutuksen sosiologiaan. Television erittely representaation ja sen ideologisuuden näkökulmasta on syrjäytynyt ja sijalle on noussut viestintäteknologian tarkastelu ihmisten arkielämää hyvin konkreettisesti muovavana tekijänä. Laajemman pohdinnan kohteeksi on tullut viestinten rooli "tilan, ajan ja yhteisöllisyyden sosiaalisessa järjestämisessä" (s. 1).

Oma kysymyksensä on, toteutuuko Morleyn tarkastelutavan vaihdos 'representaatiosta rakenteistumiseen' johdonmukaisesti, kuten hän väittää. Kokoomateoksen pohjalta tuon vaihdoksen kannalta ratkaisevaa askelta NWA:sta Family Televisioniin voi pitää sutjakkaan siirtymän sijasta myös katkokseksi. Vähintäänkin Morley tuossa siirtymänsä 'kriisivaiheessa' — jonka tunnot hän on kirjannut NWA:ta kritisoivaan *Critical Postscript* -artikkeliinsa vuodelta 1981 — unohtaa yhden langanpään, nimittäin genreteorian, johon tarttuminen olisi saattanut johtaa toteutuneesta 'viestinten käytön etnografiasta' paljonkin poikkeavaan tutkimukseen.

Kulttuuritutkimuksen marginaalisissa

Johdantoluvussa Morley ei vain oio muiden tutkijoiden ennen muuta NWA:ta koskevia väärinkäsityksiä vaan myös perustelee sosiologisen näkökulman tarpeellisuutta kulttuuritutkimuksessa. Lisäksi hän puolustaa omaa positiotaan uudemman yleisötutkimuksen kentällä ja vastaa tässä yhteydessä eri suunnilla saamaansa kritiikkiin.

Sosiologisen koulutuksen saaneena Morley sanoo poteneensa jatkuvia marginaalisuuden tunteita suhteessa kulttuuritutkimusta hänestä hallitsevaan humanistiseen perinteeseen — puhuttiinpa sitten sen kulturalistisesta, strukturalistisesta, psykoanalyttisesta, poststrukturalistisesta tai postmodernista variantista. Kirjallisuudentutkimuksellisten ja ylipäätään humanististen vaikutusten vahvuus kulttuuritutkimuksessa on Morleyn mielestä jatkuvasti syrjäyttänyt kulttuurin ja viestinnän tarkastelua niiden sosiaalisissa ja materiaalisissa yhteyksissä. Samalla kulloinkin hallitseva paradigma on leimannut tällaisen tutkimuksen essentialistiseksi ja reduktiiviseksi.

Suomalaisen tiedotusopin näkökulmasta puhe kulttuuritutkimuksen liiasta humanistisuudesta saattaa vaikuttaa oudolta — tunnemmehan kulttuuritutki-

muksen nimenomaisesti hallilaisessa ja morleylaisessa muodossaan. Sitävastoin Morleyn huomio humanistisesti ja yhteiskuntatieteellisesti suuntautuneiden tutkijoiden vuorovaikutuksen puutteesta pätee Suomessakin. Kulttuuritutkimuksen tarjoamia virikkeitä on täällä hyödynnetty 'eriseuraisesti' — humanististen tieteiden ja yhteiskuntatieteiden 'mykkää' rajalinjaa noudatellen.

Morleyn mukaan nimenomaan tekstikeskeinen yhdysvaltalainen kulttuuritutkimus hylkii sosiologista näkökulmaa. Siinä diskursiivisia prosesseja tarkastellaan täysin irrallaan niiden taloudellisista, institutionaalista ja materiaalisista yhteyksistä. Tällaisen muodon saaneelle kulttuuritutkimukselle sitten hurrataan universaloituna postmodernina 'Teorianä'. Eipä ihme, että yhdysvaltalaisen kulttuuritutkimuksen tapa 'tekstualisoida' omaksumansa brittiläiset vaikutteet saa Morleyn kiristelemään hampaitaan.

Sosiologinen suuntautuminen on taustalla myös Morleyn kiinnostuksessa joukkoviestinnän yleisöjen empiriseen tutkimiseen. Empiirisen yleisötutkimuksen tärkeys ja (humanistinen) 'reseptiolla spekuloinnin' hedelmättömyys onkin yksi kokoomateoksen läpikäytyjä teemoja.

Morley käyttää pitkästä johdantoluvustaan yli puolet keskustellakseen yleisötutkimuksen vanhempien ja uudempien suuntausten kanssa sekä puolustaakseen omaa kantaansa sen arvostelijoita vastaan. Merkillepantavaa on, että hän vannoo edelleen Hallin jo 70-luvulla kehittämän 'etusijaistetun luennan' mallin nimiin. Parantelua kaipaavanakin malli tarjoaa yhä parhaan lähtökohdan muotoiltaessa vaihtoehtoa tekstuaalisen determinismin teorioille yhtäältä ja lukijoiden täydellistä vapautta korostaville teorioille toisaalta.

Tässä 'birminghamilaisessa hengesessä' Morley on viime vuodet muita johdonmukaisemmin korostanut kriittistä kulttuuriteoreettista kantaa, joka tähdentää eroa tekstiä koskevan (yleisön merkityksellistämisen) vallan ja tekstin tuottamisen/esittämisen agendaa ja ehtoja

koskevan (viestinnän instituutioiden) vallan välillä. Morley ottaakin selväsanaisesti etäisyyttä esim. Fisksen edustamaan 'lukijoiden vapautusliikkeeseen', joka näkee yleisön lähes rutiininomaisesti tuottavan omiin tarkoituksiinsa muunnettuja tai vastustavia luentoja joukkoviestinnän ideologisesti rakennetuista sanomista. Tällainen 'semioottinen demokratia' on Morleysta täysin illusorista.

Viestinten kulutuksen politiikkaa

Vaikka Morley periaatteessa edelleen korostaa tekstien erittelyä keskeisyyttä tarkasteltaessa television vastaanottoa, hän on omassa työssään hylännyt tekstianalyysin NWA:n jälkeen kokonaan. Hänen kiinnostuksensa on kohdistunut "enenevästi siihen, miten televisiota katsotaan" (s. 133). Tällöin tietyntyyppisten ohjelmien vastaanoton sijasta keskitytään ymmärtämään "millainen prosessi tv:n katselu on toimintana" (mt.).

Aivan ristiriidattomalta ei tunnu väite, että Family Television edustaisi johdonmukaista jatkoa Hallin kehittämään sisäänkoodaus/uloskoodausmalliin ja etusijaistetun luennan käsitteeseen perustuvalla Nationwide-projektille. Onhan Morley Family Televisionissa tv-sanomien kulttuurisiin kompetensseihin perustuvan uloskoodauksen sijasta kiinnostunut 'televisiosta sellaisena kuin sitä käytetään', ts. välittömästä katselukontekstista. Toki katselukonteksti kiinnosti häntä jo NWA:ssa; ajan ja rahoituksen puute vain esti sen ottamisen huomioon. Tuolloin Morley silti vielä piti yleisön omaksumia kulttuurisia koodeja välittömiä tilanetekijöitä perustavampina.

Johdonmukaisen jatkon 'Birminghamin koulukunnan' kehittäjille tuntuisikin tarjoavan merkityksellistämisen kulttuuriin konventioihin kohdentuva genre-teoria, jonka Morley nostaa esiin (myös kokeilmaan sisältyvässä) *Critical Postscript* -artikkelissaan ratkaisuvaihtoehtona sisäänkoodaus/uloskoodausmallin ongelmiin. Sen koormin hän ei

genre-teorian pariin kuitenkaan ole vakavassa mielessä palannut.

Family Televisionin jälkeen Morley on laajentanut tarkasteluun myös uudemman viestintäteknologian (kuten videon) käyttöön kolitalouksissa. Merkityksenantoa koskevien kysymysten sijasta etuaiala on ollut viestinten 'hyödykerooli' kotien kulutuskäytännöissä. Kuten Morley (s. 140) huomauttaa, viestinten kulutus-tutkimuksen kysymykset — esim. miten paljon ja millaista tilaa on minkäkin perheenjäsenen käytettävissä tv:tä katsottaessa tai miten tv-vastaanotin (-otimet) ja muut viestintävempaimet on kolitalouksien tilassa järjestetty — tuntuvat banaaleilta. Silti juuri niiden kautta hänestä päästään käsiksi perheen katselukäyttäytymiseen sosiaalisena, valtasuhteiden jäsentämänä toimintana.

Family Televisionissa Morley tutki, miten ennen muuta kulttuuriset sukupuoli-roolit ilmenevät tv:n kotoisessa katselukäyttäytymisessä. Ne tulivat hänestä konkreettisesti näkyviin esim. siten, että isällä (ja hänen jälkeensä pojalla) oli valta hallita kaukosäädintä ja näin ohjelmavalintoja. Morleyn myöhemmissä tutkimuksissa myös muiden viestinten käyttö on osoittautunut paitsi sukupuolen myös iän mukaan eriytyneeksi. Esim. monet naiset välttävät videon ja tietokoneen käyttöä vedoten tekniseen taitamattomuuteensa. Morleyn mielestä naiset mieltävät nämä laitteet kulttuurisesti maskuliinisesti koodatuiksi ja näin itseltään 'kiellettyiksi' tai vastenmielisiksi välineiksi. Vastaavasti puhelin olisi kodin viestintävälineistä 'naisellisin'.

Viestinten kulutuksen sosiologia ei Morleyn mielestä voi rajoittua vain sukupuolien ja iän problematiikkaan. Jatkossa sen on otettava huomioon mm. kulttuuriin väliset sekä varallisuuden epätasaisen jakautumisen aiheuttamat erot.

Morleysta on tärkeää tutkia tarkemmin myös sitä, miten uudet viestimet 'kotitetaan' osiksi kolitalouksien (sukupuolisuuteita) kulutuskäytäntöjä ja miten niillä on näihin käytäntöihin oma, jopa väkivaltainen, vaikutuksensa. Hän viittaa esim. nii-

hin häiriöihin, joita radion tulo (naisten näkökulmasta) aikanaan aiheutti olohuoneiden arjen vakiintuneisiin tapoihin ja sen ihmissuhteisiin. Kotien käytännöt saattavat toisaalta asettaa esteiksi viestintätekniselle 'miehitykselle'. Esim. ensimmäiset tv-valmistajat olivat huolissaan siitä, miten kotiaskareissa hyöryvät perheenäidit ja sekä näkö- että kuuloaistin huomiota edellyttävä televisio 'mukautuisivat' toisiinsa. Kotiuttamisprosesseissa uudet viestintävälineet ovat aina kuitenkin vakiinnuttaneet läsnäolon, jonka itsestäänselvyyttä ja näkyvyyttä tutkimuksen tulisi Morleyn mielestä purkaa.

Morley muotoilee kolmessa luvussa (8, 9 ja 10) viestintäteknologian ja kotitalouksien vastavuoroisen suhteen tutkimiseksi empiiristä ohjelmaa. Sen arkielämän välittömään ja 'luonnolliseen' tilannekohtaisuuteen nojaavia periaatteita hän toistelee pitkästyttävyyteen asti. Tämä etnografinen rummutus synnyttää lukijassa mielikuvan perheestä länsimaisen yhteiskunnan urbaanina heimona; suljettujen kotiovien takana se kuluttaa viestintävälineitä moninaisissa ja ristiriitaisissa käytännöissään, joiden saloista yleisötutkija pyrkii epätoivoisesti pääsemään perille.

Morley ei kuitenkaan tyydy vain tirkistelemään olohuoneiden avaimenreistä vaan ulottaa huomionsa niihin mekanismeihin, joilla viestintäteknologia (ennen muuta televisio) kytkee — kotitalouksien sisällä — toisiinsa julkisen ja yksityisen. Tässä hän palaa representaatiota koskeviin kysymyksiin. Viestimet eivät 'tunkeudu' koteihin vain ihmisten huomiota vaativina, ajan ja tilan järjestämistä säätelevinä sosiaalisina 'huonekaluina' vaan ne tuovat kotien yksityiseen tilaan julkisen ennen muuta tuottamalla diskursiivista yhteisöllisyyttä, jossa hajanaisista katsojista koostuvalle yleisölle tarjotaan 'kansakunnan' (kansallisen 'meidän') jäsenyyttä.

Morleyn 'kaksoisnäkökulmasta' viestintien valta onkin sekä sosiaalista (valtaa jäsentää ihmisten arkipäivää, sen aikaa

ja tilaa) että diskursiivista (valtaa tuottaa ja levittää yhteisöllisyyttä koskevia mielikuvia). Kummatkin seikat ovat erityisen selvästi läsnä katsottaessa tv-uutisia, joiden yhteydessä luottamus 'kansakunnan' olemassaoloon perustuu sekä kansakunnan symboliseen esittämiseen uutisissa että katsojien reaaliaikaiseen 'joukkokokoonnutumiseen' tv-vastaanotinten ääreen.

Päinvastoin kuin ne arvostelijansa, joiden mielestä hän on vetäytynyt olohuoneen seinien suojiin viestinnän ja kulttuuritutkimuksen varsinaisten ('julkisten' ja 'poliittisten') kysymysten ääreltä, Morley itse katsoo, että valtaa, ideologiaa ja representaatiota koskevien kysymysten oikea tarkastelupaikka on juuri olohuone. Ei vain siksi, että olohuoneissa käydään keskeisiä poliittisia (kuten sukupuoleen liittyviä) kamppailuja vaan myös siksi, että niiden katselukäytännöissä päivittäin uusinnetaan 'yhteisön' ja 'kansakunnan' kaltaisia 'julkisia' kulttuurisia kategorioita.

Seija Ridell

Rekat, ladot ja tietoteorian peruskysymykset

LAMMENRANTA, Markus. Tietoteoria. Helsinki, Gaudeamus 1993. 219 s.

Filosofi Markus Lammenranta on kirjoittanut ensimmäisen suomalaisen yleisesityksen yhdestä osa-alueesta, jota hän kutsuu tietoteoriaksi edes mainitsematta vaihtoehtoista ymmärtääkseni synonyymistä muotoa tieto-oppi. Seu-

raan tässä jutussani Lammenrannan kielellistä valintaa, mutta molempi parempi, palaan tulevaisissa teksteissäni tottumuksen voimasta taas sanaan tieto-oppi.

Kirjoittaja lähtee liikkeelle *autonomismin* ja *naturalismin* ristiriidasta. Edellisen näkemyksen mukaan tietoteorian tulee olla erityistieteisiin ja terveen järjen käsityksiimme nähden autonomista, se edeltää kaikkea todellisuuden luonnetta koskevaa tutkimusta. Tietoteoreetikko ei sen mukaan saa etukäteen sitoutua mihinkään todellisuutta koskevaan käsitykseen. Naturalismi on sille käänteinen oppi, jonka mukaan tietoteoria ei voi olla autonomista, vaan sen on nojattava kaikkeen siihen relevanttiin informaatioon jonka tiede ja arki kokemus voivat tarjota. Maltillisempi naturalismi säilyttää osan, mutta vain osan tietoteoriaa autonomisena. "Käsillä oleva teos edustaa maltillista naturalistista tietoteoriaa", Lammenranta kirjoittaa jo johdannossa (s. 11). Jos on olemassa normi, jonka mukaan akateemisessa oppikirjassa kirjoittajan tulee esitellä erilaisia suuntauksia mutta ei ottaa kantaa niiden kiistoihin, puheena olevan teoksen tekijä hylkää ilmeisen tietoisesti mainitun normin.

Ja mikä myös olennaista, Lammenranta onnistuu puolustamaan varovaisesti naturalismia leimaamatta autonomisteja 1) naturalisteja tyhmemmiksi, 2) ylimalkaan tyhmemiksi. Tältä ja muiltakin osin hän tuntuu hyväksyvän sen vanhan idean, että aidot filosofiset ongelmat eivät koskaan "lopullisesti" ratkea, kun taas tieteelliset ongelmat saattavat tutkimuksen ansiosta poistua päiväjärjestyksestä.

Lammenranta on suvaitsevaisuudessaan johdonmukainen. Hän ei näy tuntevan mitään halua loukata myöskään *skeptikkoja*, jotka kieltävät sen, että ihmisten uskomukset jostakin asiasta olisivat oikeutettuja tai että he voisivat tietää siitä mitään. Paradoksaalista tai ei, hän rohkenee pitkin matkaa varovaisesti mutta perustellusti epäillä skeptisismiä, jota hän sinänsä arvostaa.